

POROČILA – REPORTS

PALEOLITSKA POSKUSNA IZKOPAVANJA V LETIH 1969 IN 1970

MITJA BRODAR

Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Ljubljana

V Arheološkem vestniku 15—16 (str. 167—174, Ljubljana 1964 do 1965) smo že dali eno skupno poročilo o sondiranjih v jamah, ki so imela za cilj odkriti nove paleolitske postaje. Odkritje take postaje v Ciganski jami pri Željnah v bližini Kočevja je bilo takrat povod za skupno poročilo. Tokrat je po vrsti praznih sond uspelo odkriti dokaze o bivanju pleistocenskega človeka v Koprivški luknji pri Zg. Doliču.

V jami *Jelenci* pri Vavti vasi na Dolenjskem so najdbe prazgodovinskih epoh znane že dolgo. Pri ogledu jame, ki leži dober kilometer južno od Vavte vasi, kakih 100 metrov vzhodno od ceste proti Draganjemu selu, se je pokazalo, da bi v jami mogle biti tudi pleistocenske plasti. Jama se odpira proti severu, toda pred jamo se vzhodna jamska stena nadaljuje in odpira predjamski prostor proti zahodu. Med izkopavanjem smo si jamo bolje ogledali in našli mesta starih izkopavanj precej daleč v notranjosti. Sondo velikosti $1,50 \times 3,00$ m smo zakoličili prečno pred jamskim vhodom. Humus je debel približno 50 cm. V njem smo našli nekaj prazgodovinske keramike, vendar ne prav dosti. Pod humusom se je pojavila rjavkasta ilovica, ki je debela 60 cm. Bolj globoko je še vedno ilovica, spremeni se le njena barva, ki postane rdeča mesnato rdečega odtenka. Tudi ta je debela 60 cm. Sledi še 15 cm sicer iste mesnato rdečkaste ilovice, ki pa je močno peščena. Ta plast leži na skalnem dnu, ki smo ga odkrili povsod v sondi. V dnu je več špranj, zapolnjenih s spodnjo peščeno ilovico. Vse tri plasti so kulturno in favnistično popolnoma sterilne. Palinološke analize vzorcev¹ so pokazale, da ilovice ne vsebujejo peloda. Brez vseh podatkov in tudi brez vsake možnosti primerjave s kakim drugim profilom ne moremo niti poskusiti kronološke ali genetske interpretacije.

Na težko dostopnem terenu med Hmeljnikom in Šmarjeto leži druga jama, ki smo jo izbrali za poskus. *Veliki kevder* pod Štravberkom je sicer v skalni steni 25 metrov nad dolino, toda dostop od strani je lahek. Jama ima dva vhoda, ki sta kakih 10 metrov narazen. Ozek, približno dva metra širok rov gre v rahlem loku od enega vhoda do drugega. Oba vhoda gledata proti jugozahodu. Za sondiranje smo izbrali jugovzhodni

¹ Za to in druge analize se dr. A. Šerclju lepo zahvaljujem.

vhod, ker je pred njim nekoliko več prostora. Sonda je bila $2,50 \times 1,75$ metra velika in postavljena prečno tako, da se je zunanja dolga stranica približno ujemala z robom sedimentov. Izkopavanje je hitro napredovalo, saj je izkopani material padal ob steni navzdol. Dober meter pred vhomom je tako nastal prečni profil, ki je pokazal sledeče plasti. Na vrhu je 20 cm debel humus. Pod njim je 70 cm rjave ilovice z razmeroma pičlo količino drobnega grušča. Pod to je 30 cm enakega sedimenta, le da je barva ilovice bolj sivkasta. Najgloblja plast sivkaste barve, ki leži na skalnemu dnu, je močno pesknata z manjšo primesjo ilovice. Debela je približno tričetr metra. Na njeni površini je ležalo precej sigovih skorij, ki so odpadle od stropa. To kaže, da se je od takrat jama že nekoliko pomaknila nazaj ali je pa tudi možno, da so sedimenti nekoliko spolzeli iz jame. Sigove skorje ne delajo posebne plasti, kažejo le nekdanji nivo in pa neko precej ostro spremembo klime. Ker so vse plasti kulturno in paleontološko popolnoma sterilne, pa tudi ta ugotovitev ni dovolj za sklepe o genezi sedimentov.

Pečina v bajerjih za hmeljniškim gradom je prišla potem na vrsto. V majhni dolini ne daleč od gradu so bili nekoč grajski ribniki. Odtod tudi ime jame, ki je pod skalnato steno, približno 10 metrov nad današnjim požiralnikom. Jama je okrog 40 m dolga, toda rov je le ozek in razen na nekaterih mestih toliko nizek, da vzravnana hoja ni mogoča. Kopali smo v pobočje pred vhomom v smeri proti jami. Humus je debel do 70 cm. Globlje postane sediment bolj ilovnat in rjavkast, toda prehod je tako počasen in nejasen, da najbrž ne gre za dve različni plasti. Našli smo precej ostankov keramike in tudi nekaj sileksov. Že dober meter globoko se pojavijo skale, med katerimi je le malo podobnega sedimenta. V večji špranji skalnega dna, torej v zelo omejeni količini, se pojavi svetlo rjav drobno gruščnat sediment, v katerem smo odkrili tri majhne in neobdelane koščke slabih vrst kremenovine in falango medveda. Argumentov za presojo kronološke uvrstitve in kulturne pripadnosti, če sploh gre za kulturne ostanke, ni. Izredno majhna količina sedimenta, tudi če bi špranjo zasledovali bolj na daleč, ne obeta boljših rezultatov.

Četrta jama, v kateri smo poskusno kopali v letu 1969, je *Jama v Vranju* pri Sevnici. Neposredno za hišo št. 6 je manjša jama, ki nima ljudskega imena. Pred vhomom, preden se pobočje spusti v dolino, je večja ravnica. Tu smo na prostoru $2,00 \times 2,00$ m začeli kopati vertikalno sondo. Pod rušo je humus, pomešan s precejšnjo množino debelega grušča, toda brez najdb. V globini okoli pol metra se pojavi droben rumen kremenov pesek, ki je najbrž terciarne starosti. Ker pleistocenskih sedimentov sploh ni, smo izkopavanje takoj zaključili.

V letu 1970 je prišel prvi na vrsto *Marketov spodmol* pri Planini. Jama leži nasproti Planine, precej visoko v pobočju med Malni in Malograjsko jamo. Vhod gleda proti severozahodu. Jama pripada nekemu starejšemu sistemu, po katerem se je pretakala voda iz Postojnske kotline v Planinsko polje. Jamski vhod je podrt in leži pri vhomu vsaj 2 metra debel skalni podor. Odstranitev podora zaradi obsežnega in težavnega dela ni prišla v poštev. Zato smo bili prisiljeni sondirati v notra-

njosti jame za podorom. Jama je v prvem delu široko ovalna, 10 metrov dolga in približno 8 metrov široka. Izkop je bil $2,00 \times 3,00$ m velik in postavljen poprek tako, da se krajša stranica ujema z osjo jame. Na površini so bile posamezne skale in nekaj kamenja. Zgornja humozna plast je debela okrog 20–30 cm. V njej smo pričakovali keramiko, vendar nismo odkrili niti enega koščka. Pod humozno plastjo je plast debelega gruščja, med katerim je veliko skal. V vmesnih prostorih je precej mastna in rjava ilovica. Gruščnata plast je debela čez dva metra in popolnoma enotna. Poskušali smo priti pod njo, pa nam ni uspelo. Do globine 2,60 m, kjer smo morali nehati z izkopavanjem, je še nismo predrli. Edina najdba iz te gruščnate plasti je parožek jelena. Zdi se, da je bil namenoma odbit od rogovja, toda žal ni nič obdelan. Tudi točna globina ni znana, ker je padel iz profila in nismo mogli ugotoviti odkod. Kljub vsemu se zdi, da bi v Marketovem spodmolu bilo potrebno vendarle še toliko kopati, da bi prišli pod gruščnato plast. Toda za to bo treba vsaj deloma odstraniti podor in kopati na nekoliko večji površini.

Blizu Zg. Doliča se razprostira majhno kraško področje hriba Tisnika in njegove neposredne okolice. V dnu soteske je znana vodna jama Huda luknja. Kakih 100 m višje pa jama Špehovka, v kateri je bila že med obema vojnama odkrita paleolitska postaja. Razen velike jame Pilance je na tem malem prostoru še nekaj drugih horizontalnih jam. Ker po rezultatih v Špehovki vemo, da je v pleistocenu človek gotovo hodil tod okoli, bo treba te jame prej ali slej preiskati. Kot prva je prišla na vrsto *Koprivška luknja* za vrhom Tisnika, le kakih 100 m od kmeta Koprivnikarja. Jama je 40 m dolg, ozek in nizek horizontalen rov, ki se le deloma nekoliko razširi in v drugi polovici nekoliko zviša. Vhod v nizki skalni steni je približno 2 metra širok in slab meter visok. Jama je najbrž večja, le da je že skoraj do stropa zatrpšana. Pred jamo je večji prostor, ki ga zavzemajo sedimenti, naslonjeni na steno. Kopati smo začeli od poti, ki sedimente prečka, to je približno 2,5 m pod vhomom in kakih 6 metrov oddaljeno od vhoda, horizontalno proti jami. Širina izkopa je bila 2 metra. Na koncu jarka, 1 meter pred jamo, nam je zadnja stena izkopa dala prečni profil. Ker pa smo tako dosegli le razmeroma majhno globino, smo pod profilom na površini $1,50 \times 1,50$ m začeli kopati vertikalno. Največja globina, ki smo jo dosegli, je 4,10 m pod površjem.

Ker je bil ves izkop v nasipnem stožcu, saj je šele zadnji profil dosegel višino jamskih tal, so stratigrafske razmere v podrobnosti še nejasne, ali vsaj rezultati še ne morejo biti povsem zanesljivi. Izkušnje kažejo, da v takih razmerah prezgodnje opredeljevanje plasti ni na mestu. Zato naj bo opis le toliko podroben, da kasneje ne bo treba delati popravkov.

V humusu, katerega debelina se precej spreminja, smo našli nekaj prazgodovinske keramike. Pod humusom sledi 1 meter debel rumeno rjavkast ilovnat kompleks. V teh ilovicah je precej majhnih kremenovih prodnikov, ki pa nimajo s človekom nobene zveze in so naravnega izvora. Pojav poznamo že iz Špehovke. Je pa v teh ilovicah tudi precej večinoma zelo majhnih koščkov oglja, ki pa ne ležijo v plasti, ampak so raztreseni po vsej ilovici. Uspelo nam je zbrati dovolj primerkov za

Pogled na izkopano sondo pred Koprivško luknjo
Blick auf die ausgegrabene Sonde vor der Koprivška luknja

analizo lesa. Kurjen je bil les bukve, jelke in smreke oziroma macesna. V območju oglja smo v globini 1,20 m pod površjem odkrili tudi majhno lusko črnega kremenca, verjetno lidita. Žal ne gre za artefakt, ampak le za odpadek pri obdelavi. Kostnih ostankov v tej ilovici ni bilo.

Takoj ko smo pri izkopavanju zadeli na kamenje, so se pojavile tudi kosti jamskega medveda. Oboje je pomenilo začetek nove plasti, debelo-grušnate s precej tudi večjimi skalami, rdeče rjave barve in nehomogene sestave. Ilovica je med kamenjem precej, vendar pa večji kamni vzbujajo vtis, da je plast bolj kamnita, kot je v resnici. Plast je debela okrog dva metra. Zanimivo je, da v njej ni kremenovih prodničkov, ki jih najdemo v zgornjih ilovicah. To je plast, ki jo brez posebnih negotovosti lahko primerjamo s kulturno plastjo iz Špehovke. Ko smo jo toliko odkopali, da smo jo kot tako spoznali, je to vzbudilo upanje, da bodo v njej tudi podobne najdbe. Vendar se to ni uresničilo, precej je bilo le medvedjih kosti.

Nekoliko pod tremi metri globine so se spet pojavile ilovice in se nadaljevale do izkopanega dna. Njihova barva je najprej nekoliko rumenkasta, potem postane rdečkasta in je proti dnu izkopa vedno bolj rdeča. Spet se pojavijo kremenovi prodnički, vendar le redki. Kostí jamskega medveda so v ilovicah, toda razbite na majhne koščke in mnogo redkejšé kakor v višji plasti. Le v najspodnjem najbolj rdečem pasu jih ni več, vsaj ne na zelo majhnem prostoru, ki je v tej globini še ostal. V globini 3,40 m smo odkrili tudi ožgane koščke kosti in drobce oglja. Analiza je ugotovila, da večina pripada boru, v dveh primerih pa določitev ni dokončna in je les pripadal smreki ali macesnu. Bolj redki in drobni koščki oglja so bili raztreseni po vsej plasti. Navedene najdbe dovolj prepričljivo dokazujejo obiske človeka za časa nastajanja teh plasti.

Rezultat poskusnega izkopavanja je torej pozitiven in tudi zanimiv. Resnih argumentov za primerjavo sicer nimamo, nekatere misli pa se vendarle porajajo. Glede na v zgornjem kompleksu ilovic ugotovljeno bukev, ki kaže na postglacial, je možno misliti na zvezo z obema harpunama v Špehovki. V tem primeru seveda popolnoma manjkajo sedimenti drugega dela würmske poledenitve (würm II + III), saj je pod ilovicami takoj gruščnato ilovnata plast, ki jo lahko — to je najbrž res zelo verjetno — primerjamo s kulturno plastjo Špehovke, ki spada v interstadial würm I/II. V tej plasti sicer nismo zasledili direktnih dokazov človekove navzočnosti, če pa upoštevamo majhen prostor izkopa, že običajno zelo redke najdbe, dalje da pri poskusnem izkopavanju ni možna prevelika natančnost in končno verjetnost istočasnosti s Špehovko, ni izključeno, da bi se tudi ta plast pri podrobnem sistematičnem izkopavanju pokazala kot kulturna. Najdbam v spodnjem ilovnatem kompleksu ni kaj vzporejati, saj so najbrž starejše od doslej znanih postaj na Štajerskem. Dosedanje ugotovitve v Koprivški luknji so sicer skromne, toda nedvomno gre za najdišče, ki ga bo treba v bodočnosti natančneje pregledati.

Zadnja jama, v kateri smo poskusno kopali v letu 1970, je *Jelenca* v Golem brdu pri Mednu. Jama ima dva vhoda, od katerih je odprt eden približno proti severu, drugi pa proti zahodu. Skozi zahodni vhod pridemo neposredno v nepravilno okroglo dvorano premera približno 10 metrov. Okrog 5 metrov za vhomom na levo se začenja približno 10 metrov dolg in 3 do 4 metre širok rov, ki vodi do severnega vhoda. Kopati smo začeli najprej pred zahodnim vhomom. Pod razmeroma tankim humusom smo zadeli na debele skorje sige, ki jih kljub vsemu trudu ni uspelo prebiti. Sige delajo v celoti vtis precejšnje starosti. Na najglobljem mestu smo prišli 1,5 m globoko. Najdb ni bilo nobenih. Ker tod ni bilo uspeha, smo poskusili v podaljšku izkopa, toda že za jamskim vhomom. Nekoliko z gruščem pomešan humus leži tudi tu na sklenjeni skorji sige. Po izkušnjah izpred vhoda je sploh nismo poskušali prebiti, ampak smo napravili še zadnji poskus pred severnim vhomom. Ta je podrt, skalna groblja leži na večji površini. Ker je rov nizek, bi za podorom težko kopali, zlasti ne bi imeli kam spravljati materiala. Zato smo začeli izkop na pobočju toliko globoko, da bi morda le prišli pod podor.

Toda kmalu smo zadeli na skalovje in morali izkopavanje zaključiti. Razmere v Jelenci so izjemne, zato bi bilo kljub negativnemu rezultatu potrebno z boljše opremljeno ekipo ponovno sondirati.

ZUSAMMENFASSUNG

Paläolithische Versuchsgrabungen in den Jahren 1969 und 1970

Zwecks Entdeckung neuer Paläolithstationen wurden durch kleinere Ausgrabungen die Sedimente folgender sieben Höhlen festgestellt: *Jelenc* bei Vavta vas, *Veliki kevd*er unter Štravberk, *Pečina v bajerjih* hinten dem Schloss Hmeljnik, *Jama v Vranju* bei Sevnica, *Marketov spodmol* bei Planina, *Koprivška luknja* bei Zg. Dolič und *Jelenc* (Golo Brdo) bei Medno. Bescheidene Beweise für die Anwesenheit des eiszeitlichen Menschen wurden nur vor der Höhle *Koprivška luknja* festgestellt, alle anderen Sonden sind negativ ausgefallen.

Die Höhle *Koprivška luknja* ist ein enger und niedriger, bis 40 m langer horizontal verlaufender Stollen. Der Eingang in der niedrigen Felswand ist etwa 2 m breit und kaum 1 m hoch. Wahrscheinlich hat die Höhle eine bedeutendere Grösse, sie ist jedoch fast bis zum First mit Sedimenten ausgefüllt. In der Sonde vor der Höhle kamen folgende Sedimente zum Vorschein:

- a) eine verschieden dicke Humusschicht,
- b) ein gelbbrauner, fast 1 m dicker Lehmkomplex. Diese Lehme enthalten ziemlich viele, jedoch sehr kleine Holzkohlenstücke (Buche, Tanne, Fichte oder Lärche). Eine kleine Lamelle aus schwarzem Quarz, wahrscheinlich Lydit, wurde 1,20 m tief vorgefunden. Knochen gibt es keine,
- c) eine lehmige und dickstückige Schuttschicht, von rotbrauner Farbe und nicht homogener Zusammensetzung. Die ziemlich häufig Höhlenbärenknochen enthaltende Schicht ist etwa 2 m dick,
- d) mehr als 3 m tief erscheinen wieder rötliche Lehme verschiedener Abstufung. In einer Tiefe von 4,10 m, wo die Ausgrabung eingestellt wurde, sind sie noch nicht durchbrochen worden. Die Höhlenbärenknochen darin sind ziemlich selten und nur in kleinere Stücke zerschlagen. Entdeckt wurden auch verbrannte Knochensplitter und winzige Holzkohlenstücke (Föhre, Fichte oder Lärche).

Der Vergleich mit der in der Nähe liegenden Paläolithstation *Špehovka* drängt sich mit grosser Vorsicht zwar auf, jede Behauptung wäre jedoch allzu riskant. Einstweilen müssen wir uns mit der Feststellung begnügen, dass die Sedimente dieser Höhle einer systematischen Erforschung wert sind.